

ADAM WĘSIERSKI

KSIĄDZ JAN MAZELLA PROBOSZCZ W JELEŃCZU (1926-1939)

Jan Mazella – przyszły duchowny – urodził się 28 kwietnia 1883 r. w Dąbrówce (pow. starogardzki) w rodzinie kołodzieja Jana i Katarzyny z Roskwitalskich. Pierwsze nauki pobierał w pruskiej szkole elementarnej, następnie kształcił się w Collegium Marianum w Pelplinie i w gimnazjum w Starogardzie, gdzie zdał maturę w 1907 r. Studia teologiczne ukończył w Seminarium Duchownym w Pelplinie, gdzie 2 kwietnia 1911 r. przyjął święcenia kapłańskie. Był wikarym w Brusach, Toruniu, Lubichowie, Nowym Porcie, Gdańsku, kuratusem w Lipinkach k. Nowego, a następnie w Kisielicach koło Iławy (1917-1920). W parafiach, w których pełnił posługę kapłańską, budził świadomość narodową, działając aktywnie w polskich organizacjach kulturalno-oświatowych, zwłaszcza w Towarzystwie Czytelni Ludowych, będącym bastionem w walce o zachowanie języka polskiego. Angażował się również w organizacje gospodarcze, które stawiały sobie za cel obronę polskiego stanu posiadania. Niemalże od samego początku posługi kapłańskiej opiekował się kółkami rolniczymi, które stanowiły jedną z form walki ekonomicznej z pruskim zaborcą. W Kisielicach założył w 1919 r. Towarzystwo Ludowe i organizował polskie wiece. Należał także do Towarzystwa Naukowego w Toruniu. W okresie plebiscytu na Powiślu (1920) zaangażował się na rzecz sprawy polskiej jako członek Polskiej Rady Ludowej w Suszu. Z ramienia Warmińskiego Komitetu Plebiscytowego w Kwidzynie był inspektorem szkół polskich w powiecie w latach 1919-1920. W „Słowie Pomorskim” i „Gazecie Gdańskiej” zamieszczał artykuły o prześladowaniach Polaków na terenie plebiscytowym i gwałtach stosowanych przez bojówki niemieckie. Odważna i śmiała postawa księdza w tej sprawie naraziła go na prześladowania, szykany, rewizje, a nawet napady. W dniu plebiscytu (11 lipca 1920 roku) za wywieszenie polskich flag został dotkliwie znieważony i pobity. Pod groźbą użycia broni kazano mu spalić polską chorągiew na rynku. Po plebiscycie został katechetą w Toruniu (1920-1921), a następnie kapelanem Zakładu Karnego w Koronowie (1921-1924), skąd został przeniesiony

do Brodnicy jako wikary. 4 listopada 1926 r. został proboszczem parafii w Jeleńcu¹ (położonej w dekanacie tucholskim²), którą objął 10 listopada³. Nowy proboszcz przybył do parafii samochodem w towarzystwie duchowieństwa koronowskiego. Na granicy parafii w pięknie przystrojonej wiosce Kęsowo powitał dostojnego gościa komendant Mielka. Stąd asystował ks. proboszczowi konny oddział Towarzystwa Powstańców i Wojaków do wsi Jeleńc, która została na ten dzień udekorowana bramami triumfalnymi. Na miejscu powitała kapłana orkiestra oraz licznie zgromadzona ludność. Serdeczną mowę powitalną wygłosił wójt M. Kallas, zaś dzieci szkolne wręczyły księdzu kwiaty i przywitały wierszami. Następnie orkiestra zagrała *Kto się w opiekę*, a uformowany pochód zaczął zmierzać do pięknie udekorowanego kościoła, do którego wprowadzono nowego duszpasterza w gronie licznego duchowieństwa oraz Dozoru Kościelnego. Tutaj w drewnianej świątyni chór kościelny zaintonował pieśń *Pod Twoją obronę Ojczyzna na niebie*. Ksiądz Mazella podziękował parafii za tak przyjazne i entuzjastyczne przyjęcie. Po odmówieniu modlitwy zaprowadzono nowego proboszcza przy dźwiękach muzyki na plebanię, gdzie chór kościelny pod batutą organisty T. Jeszki zaśpiewał na jego cześć pieśń powitalną⁴. Uroczysta introdukcja ks. proboszcza Jana Mazelli na nowy urząd odbyła się 1 czerwca 1927 r. Na uroczystość przybył do kościoła starosta tucholski, który introdukowanemu proboszczowi wręczył stosowny dokument wojewody pomorskiego⁵.

W spisie duchowieństwa powiatu tucholskiego do wojewody pomorskiego w Toruniu sporządzonego przez ówczesnego starostę Czesława Tollika zachowała się krótka charakterystyka proboszcza w Jeleńcu: „Działacz narodowy z przeszłością, organizuje i pracuje w różnych zrzeszeniach społecznych”⁶.

¹ *Diecezja chełmińska. Zarys historyczno-statystyczny*, Pelplin 1928, s. 692; H. Mross, *Słownik biograficzny kapłanów diecezji chełmińskiej wyświęconych w latach 1821-1920*, Pelplin 1995, s. 203-204; M. Ollick, *Wybitni, Niepospolici, Zasłużeni. Znani i nieznan, czasem zapomniani przedstawiciele regionu*, Tuchola 2004, s. 118-119; J. Walkusz, *Duchowieństwo katolickie diecezji chełmińskiej 1918-1939*, Pelplin 1992, s. 79, 215, 325, 330, 332, 342; W. Kozłowski, *Tucholskie wsie*, Tuchola 2009, s. 189.

² W. Szulist, *Przeszłość obecnych obszarów diecezji pelplińskiej 1920-1939*, t. 3, Pelplin 2009, s. 31.

³ Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, Starostwo Powiatowe w Tucholi, Sygn. 240. Sprawy wyznaniowe 1936. Ewidencja duchownych wyznania rzymskokatolickiego (dalej AP B. SP w Tucholi); Por. AP B. SP w Tucholi, Sygn. 98. Spis duchownych rzymskokatolickich powiatu /miasta/ tucholskiego. Załącznik nr. 19/ B. I.

⁴ „Pielgrzym” 25 XI 1926, nr 141.

⁵ AP B. SP w Tucholi, Sygn. 334. Obchody i uroczystości 1928-1939. Pismo Wojewody Pomorskiego Dz. Nr. I C 16-6441/27 do Starosty Tucholskiego z 16.05.1927 r.

⁶ APB. UWP w Toruniu, Sygn. 3153. Pismo starosty powiatu tucholskiego L. dz. 22/27 z 14.02.1927 r. do Wojewody Pomorskiego. Wydział I w Toruniu. Statystyka duchowieństwa katolickiego.

BUDOWA NOWEJ ŚWIĄTYNI

Pierwsze udokumentowane początki osady Jeleńcz sięgają czasów krzyżackich, chociaż niewykluczone, że wieś powstała już w czasach książęcych, stanowiąc posiadłość drobnego rycerstwa. Z kolei początki powstania parafii jelenieckiej według Wacława Kozłowskiego sięgają przełomu XV i XVI wieku⁷. Pierwsza pisana wzmianka pochodzi z 1570 r. W 1664 r. do parafii należały cztery włóki ziemi⁸.

Na początku lat 20. XX w. parafia położona w dekanacie tucholskim posiadała grunty beneficjalne, z których dzierżawy czerpała dochody. W 1925 r. wielkość wspomnianego beneficjum wynosiła 33,34,98 ha⁹. W 1938 r. obszar beneficjum wynosił 67,89,91 ha i został w przybliżeniu oszacowany na 40 000 zł. Większość ziemi dzierżawili mieszkańcy gromady Jeleńcz z wyjątkiem 15 ha, które były do dyspozycji proboszcza¹⁰. W 1925 r. na terenie parafii mieszkało ok. 1300 dusz, w tym od 250 do 300 Niemców¹¹.

Zaludnienie osad należących do parafii w latach 1926-1927

Liczba dusz	Jeleńcz	Kęsowo	Siciny	Tuchółka	Krajenki	Słupy	Razem
1926	341	446	112	81	63	159	1202
1927	365	449	88	102	114	148	1266

Źródło: AP B. UWP w Toruniu, Sygn. 3149. Statystyki wyznaniowe starostw.

Miejscowości należące do parafii i stan zaludnienia w 1936 r.

Miejscowość	Polacy katolicy	Niemcy katolicy	Razem	Miejscowość	Polacy katolicy	Niemcy katolicy	Razem
Jeleńcz	334	31	365	Krajenki	114	–	114
Kęsowo	434	15	449	Słupy	96	52	148
Siciny	69	19	88	Razem	1125	141	1266
Tuchółka	78	24	102				

Źródło: AP B. SP w Tucholi, Sygn. 240. Sprawy wyznaniowe 1936. Wykaz parafii katolickich.

⁷ Zob. szerzej W. Kozłowski, dz. cyt., s. 186-189.

⁸ *Diecezja chełmińska. Zarys historyczno-statystyczny*, dz. cyt., s. 691.

⁹ A. Węsierski, *Wykaz rzymskokatolickich beneficjów parafialnych województwa pomorskiego z 1925 roku*, „Studia Pelplińskie” 2012, t. 45, s. 111.

¹⁰ AP B. SP w Tucholi, Sygn. 243. Sprawy wyznaniowe 1938-1939; Por. A. Węsierski, *Dzieje parafii św. Katarzyny w Śliwicach w okresie międzywojennym (1920-1939)*, Śliwice 2011, s. 29.

¹¹ AP B. Komenda Powiatowa Policji Państwowej w Tucholi (dalej KPPP w Tucholi), Sygn. 42. Mniejszość niemiecka 1923-1933.

Przed wybuchem II wojny światowej parafia liczyła 1302 katolików, 280 protestantów i dwóch Żydów¹².

Kolatorem parafii w Jeleńcu był rząd. Drewniany kościół pod wezwaniem św. Wojciecha został wybudowany w 1767 r. Wieży wyrwconej przez wicher 19 czerwca 1871 r. nie odbudowano, ponieważ już wówczas konstrukcja kościoła groziła zawaleniem¹³.

W lipcu 1928 r. przybył do Jeleńca ks. biskup Stanisław Okoniewski w celu wizytacji i katechizacji dzieci. Dostojny gość poświęcił także sztandary miejscowego Kółka Rolniczego i Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej. Na zakończenie biskup wybrał miejsce pod budowę nowego kościoła i salki parafialnej¹⁴.

Przed nowym proboszczem stało niełatwe zadanie wzniesienia nowego Domu Bożego dla swoich parafian. Spoglądając na wielopłaszczyznowość kapłańskiego działania, warto pamiętać, że prócz zabiegów na polu religijnym, kościelnym i społecznym, nakładano na proboszczów troskę o należyty stan obiektów sakralnych. W trudnych latach kryzysu gospodarczego musieli kapłani-budowniczowie wykazywać się niezwykłą kreatywnością i operatywnością działania, aby zdobyć odpowiednie kwoty na kontynuację i wykończenie powziętych inwestycji budowlanych¹⁵. Warto w tym kontekście podać przykład innego budowniczego kościołów na Pomorzu ks. Konstantyna Franciszka Kreffta i jego perypetie przy okazji budowy kościoła pw. Bożego Ciała w Tucholi¹⁶.

Ksiądz Jan Mazella także sprostał podjętemu wyzwaniu. Jeszcze przed otrzymaniem pozwolenia na budowę Dozór Kościelny kupił w 1929 r. 200 000 cegieł starego formatu z cegielni w Koronowie. Na wniosek Dozoru Kościelnego z 7 marca 1929 r. wojewoda pomorski przesłał zgodę z datą 28 marca na rozebranie starego kościoła i pobudowanie z uzyskanego materiału prowizorycznej sali, w której mogłyby się odbywać nabożeństwa do chwili pobudowania nowej świątyni¹⁷.

Ostatnie uroczyste nabożeństwo przed rozbiórką w starym kościele odbyło się 23 czerwca 1929 r. o godzinie 9.00. Odprawił je ks. proboszcz J. Mazella. Po mszy uroczyste kazanie w języku niemieckim wygłosił ks. prob. E. Jesienowski z Dąbrówki. O godzinie 11.00 uroczystą sumę celebrował ks. prob. M. Zygmantowski z Wielkiego Mędromierza, a kazanie wygłosił ks. prob. Żelazny z Pruszcza, który przedstawił między innymi historię zacnej świątyni. Po południu odbyły się nieszpory, które odprawił ks. administrator J. Wałdoch z Wałdowa, zaś po nim ostat-

¹² W. Szulist, dz. cyt., s. 31.

¹³ *Diecezja chełmińska. Zarys historyczno-statystyczny*, dz. cyt., s. 692-693; W. Kozłowski, *Tucholskie wsie*, dz. cyt., s. 188.

¹⁴ „Echo Borów Tucholskich” 1 VIII 1928, nr 71.

¹⁵ J. Walkusz, dz. cyt., s. 312-314.

¹⁶ A. Węsierski, *Szkice z dziejów Tucholi i powiatu w dwudziestoleciu międzywojennym*, Bydgoszcz 2013, s. 72-89.

¹⁷ AP B. UWP w Toruniu, Sygn. 3811. Probostwo katolickie w Jeleńcu 1929-1931.

nie uroczyste kazanie wygłosił ks. dziekan W. Siegmund z Raciąża. W ramach pożegnania starej świątyni odbyły się procesje jubileuszowe, a cała parafia przystąpiła do sakramentów świętych, aby uzyskać odpust jubileuszowy. W ostatnim nabożeństwie w Jeleńcu wzięły udział miejscowe władze powiatowe ze starostą na czele. Z części elementów rozebranego kościoła pobudowano salkę parafialną, którą wzniosło przedsiębiorstwo budowlane braci Szatkowskich z Tucholi¹⁸. Poświęcenia budowli dokonał 8 września ks. prob. J. Mazella. W nowo pobudowanej salce, aż do momentu wzniesienia świątyni odprawiane były nabożeństwa. Prace malarskie wykonał malarz J. Ziółkowski z Tucholi¹⁹.

Budowa kościoła i otrzymanie pozwolenia nie było łatwe w dobie kryzysu gospodarczego, zaś zbiurokratyzowana machina urzędnicza, zwłaszcza jeżeli projekt był zbyt ambitny i drogi, skutecznie utrudniała jego realizację. Na początku stycznia Dozór Kościelny w Jeleńcu wysłał projekt architekta diecezjalnego Cybichowskiego z Poznania z 12 listopada 1928 r. do wojewody pomorskiego celem zatwierdzenia i uzyskania części funduszy patronackich od Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego w Toruniu na budowę świątyni. Pismem z 19 stycznia dr Mieczysław Seydlitz zawiadomił, że wydatek tytułem udziału patronackiego w kosztach nie był przewidziany w budżecie bieżącym ani w preliminarzu budżetowym i w związku z tym ewentualna budowa kościoła będzie możliwa w okresie budżetowym 1930/1931. Dalej wicewojewoda pisze, że nikt go na razie nie powiadomił o złym stanie technicznym dotychczasowego kościoła i natychmiast zleca Dyrekcji Robót Publicznych zbadanie stanu budowlanego kościoła, sugerując przy tym, że zaprojektowany kościół byłby zbyt duży jak na parafię liczącą 1331 dusz. W wyniku dokładnych oględzin drewnianej świątyni w Jeleńcu przez wspomniany urząd dysponujemy dokładnym opisem budowli: „Jest to budynek wieńcowy, bez specjalnie architektonicznej wartości, o ścianach pokrzywionych i spróchniałych poszczególnych wieńcach. Kościół został podparty drewnianymi podporami jak twierdzi ks. proboszcz jeszcze w 1864 r. Niektóre z tych podpór zgniły i zostały usunięte. Budowę nowego kościoła uważam za konieczną, a ponieważ nie jest kościół w obecnym stanie pod względem bezpieczeństwa zupełnie pewnym i nie jest wykluczone jego zawalenie się, w razie większego wichru – proponuję spowodowanie zamknięcia kościoła, ewentualnie wzmocnienie go nowymi podporami. Ksiądz proboszcz Mazella wyjaśnił mi, że na wiosnę parafia zamierza przystąpić do budowy nowego kościoła, istniejący rozebrać, a materiał uzyskany wykorzystać na budowę sali, w której będzie można tymczasowo odprawiać nabożeństwa”. W dalszym ciągu przeprowadzający oględziny radca budownictwa Niekrasz zgadzał się z sugestiami wojewody dotyczącymi wielkości budowli według projektu

¹⁸ „Głos Tucholski” 22 VI 1929, nr 41; „Echo Borów Tucholskich” 27 VI 1929, nr 74; Por. AP B. UWP w Toruniu, Sygn. 3811. Probostwo katolickie w Jeleńcu 1929-1931.

¹⁹ „Echo Borów Tucholskich” 14 IX 1929, nr 108.

wspomnianego Cybichowskiego i zarzucał projektowi: „1/ Projekt nie posiada charakteru kościoła katolickiego, zwłaszcza wiejskiego. Tego rodzaju architektura o charakterze eksperymentalnym, zdaniem moim nie jest odpowiednia na terenie kresów zachodnich, gdzie należałoby dążyć do uzewnętrznienia cech swojskich w budownictwie; 2/ Niezależnie od ogólnego charakteru, projekt w założeniu swoim nasuwa wątpliwości pod względem kompozycyjnym: a) umieszczenie kopuły bezpośrednio na płaskim stropie, nie jest odpowiednie architektonicznie, b) ze względu na architekturę wnętrza, nie jest odpowiednia wysokość i ustosunkowanie prezbiterium do centralnej kopuły, c) poza tym byłoby wskazane inne potraktowanie wejścia głównego; 3/ Kościół dla parafii liczącej 1331 dusz jest za duży. Szkic kościoła oraz wniosek ks. proboszcza Mazelli z dn. 11 stycznia wraz z załącznikami zwracam, nadmieniając, że o ile chodziłoby o budowę świątyni o centralnym założeniu i kopule, to należałoby raczej trzymać się form barokowych, spotykanych zwłaszcza w innych dzielnicach Polski, tym bardziej, że ks. proboszcz we wniosku swoim podkreśla potrzebę wybudowania świątyni o charakterze swojskim”.

Kolejny poprawiony przez Cybichowskiego projekt nie został zatwierdzony przez Ministerstwo Robót Publicznych w Warszawie. Wytknięto mu dziewięć zasadniczych błędów. Kolejny, trzeci projekt architekta diecezjalnego z 22 stycznia 1930 r. został wreszcie zatwierdzony przez Ministerstwo Robót Publicznych w Warszawie na początku lipca z następującymi uwagami: „1/ Obliczenie statystyczne konstrukcji jest na ogół wykonane prawidłowo, jedynie w kopule drewnianej zachodzi konieczność zwiększenia elementów przekrojów kratownicy do przekroju jednakowego dla wszystkich – 10×14 cm, dotyczy to również pasów górnego i dolnego wspomnianej kratownicy. Zwiększenie przekroju wywołane jest uwzględnieniem wypadku niekorzystnego parcia wiatrów, co zwiększa siły w prętach o 20%, niż podano w obliczeniach; 2/ Kosztorys sprawdzono na sumę 293 450 zł (dwieście dziewięćdziesiąt trzy tysiące czterysta pięćdziesiąt złotych); 3/ Należy zaprojektować schody na chór w ten sposób, ażeby przez sionkę mieszczącą schody było drugie (zapasowe) dojście do kościoła; 4/ Należy zaprojektować przy wejściu głównym tambur (uchwyt); 5/ Należy zmniejszyć okna fasad bocznych kościoła; 6/ Należy linię pionową attyki przesunąć z osi kolumny na linię zewnętrzną”.

Udział patronacki na tym etapie prac w przybliżeniu miał wynieść ok. 160 000 zł. Nadwyżki kosztów w związku z budową kopuły zostały pokryte przez społeczność parafialną. Ponadto patron nie wziął na siebie kosztów sporządzenia projektów ani kierownictwa budowy.

Do przetargu na wykonanie prac przy budowie kościoła w Jeleńcu stanęły trzy firmy: „Firma Niestrawski i Zaborny” z Bydgoszczy, „Tarkowski i Szpręga” z Czerska oraz firma braci Szatkowskich z Tucholi. Komisja przetargowa wybrała ofertę braci Szatkowskich, która opiewała wykonanie robót na kwotę 150 000 zł.

Udział patronacki był spłacany ratami na podstawie stosownych rachunków z prac budowlanych i w zależności od wysokości przekazywanych funduszy przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, co ze względu na trwający kryzys gospodarczy nie było terminowe. Dla przykładu 26 stycznia 1931 r. Dozór Kościelny przedłożył w Państwowym Urzędzie Budownictwa Naziemnego w Chojnicach rachunki na próbne wiercenie, wykonane w celu zbadania gruntu. Rachunki opiewały: „na łączną kwotę 16 239 zł 50 groszy. Udział w tych kosztach Skarbu Państwa jako patrona wyniósł 9748 zł 73 grosze”²⁰.

Oprócz funduszy patronackich, które wpływały nieregularnie, kościół w Jeleńcu w latach 1928-1932 pobudowano z dobrowolnych składek, wśród których znalazły się składki od lokalnych chłopów, którzy zgodzili się co miesiąc dawać dobrowolnie po 20 groszy z morga uprawianej ziemi. Po roku zebrano 20 000 zł, co wystarczyło na zakup materiałów pod budowę²¹. Zdarzali się także ofiarodawcy podczas ślubów. Dla przykładu w dniu ślubu Antoniny Zaremby ze Stanisławem Landmesserem ze Stobna goście weselni złożyli na budowę nowego kościoła ofiarę 115 zł²². Przeznaczano również czysty zysk z przedstawień amatorskich wystawianych przez SMP²³.

Poświęcenie kamienia węgielnego pod Dom Boży nastąpiło 12 kwietnia 1931 r.²⁴ W sierpniu tegoż roku kościół był gotowy w stanie surowym. W związku z tym 13 sierpnia odbyła się w Jeleńcu uroczystość zawieszenia wieńca na szczycie kopuły kościoła na wysokości 32 m, pomiędzy dwoma sztandarami polskimi. Wśród zaproszonych gości znaleźli się między innymi ks. K. Krefft proboszcz tucholski, ks. Walerian Siegmund z Raciąża i inni duchowni, budowniczości kościoła i rzesze parafian. Do zebranych przemówił ksiądz proboszcz, zdając relację z przebiegu prac budowlanych. Następnie serdecznie podziękował budowniczym za rzetelną pracę i poświęcenie przy pracach budowlanych. Pod kierownictwem braci Szatkowskich pracowało 53 pracowników. Do końca roku zamierzano jeszcze pokryć dach, wstawić część okien oraz otynkować świątynię²⁵.

Pod koniec listopada lokalny periodyk „Głos Tucholski” pisał: „Prace zewnętrzne przy budowie obszernego kościoła katolickiego w naszej parafii dobiegają końca. Nowa świątynia widoczna z daleka, będzie wspaniałą ozdobą naszej miejscowości i parafii, której ludność okazała nadzwyczaj wielką ofiarność na wykonanie tak wzniosłego, ale z wielkim nakładem pieniężnym dokonanego dzieła”²⁶.

²⁰ AP B. UWP w Toruniu, Sygn. 3811. Probostwo katolickie w Jeleńcu 1929-1931.

²¹ AP B. UWP w Toruniu, Sygn. 30055. Spis księży pracujących na niwie społecznej i mających wśród ludności szersze wpływy.

²² „Głos Tucholski” 11 IV 1931, nr 42.

²³ „Głos Tucholski” 18 IV 1931, nr 45.

²⁴ Zob. szerzej: „Głos Tucholski” 16 IV 1931, nr 44; „Echo Borów Tucholskich” 14 IV 1931, nr 43.

²⁵ „Głos Tucholski” 18 VIII 1931, nr 95.

²⁶ „Głos Tucholski” 28 XI 1931, nr 139.

Nowoczesny kościół pod wezwaniem Chrystusa Króla pobudowano według projektu szambelana Cybichowskiego z Poznania. Świątynię wzniosła firma braci Szatkowskich z Tucholi pod kierownictwem inżyniera Wyki z Chojnic. Była to jedna z najpiękniejszych murowanych świątyń na Pomorzu. Budowla w neoklasy-cystycznym stylu została otynkowana i zwieńczona piękną kopułą²⁷. Odbiór nowo wybudowanego obiektu nastąpił w październiku przez kierownika referatu budo-wlanego²⁸.

Poświęcenia kościoła dokonał 16 września ks. proboszcz Jan Mazella²⁹, zaś konsekracji ks. biskup Stanisław Okoniewski 30 października 1932 r. Powitania dostojnego gościa dokonał ks. proboszcz oraz ówczesny władarz powiatu starosta Jerzy Hryniewski. Na uroczystość konsekracji kościoła przybył ówczesny wojewo-da pomorski S. Kirtiklis, urzędnicy, duchowieństwo z całego powiatu oraz nie-przebrane rzesze wiernych parafian³⁰.

W 1936 r. parafianie z okazji 25-lecia kapłaństwa swojego proboszcza ofiaro-wali kościołowi trzy dzwony zamówione u ludwisarzy w Przemyślu³¹.

ŻYCIE RELIGIJNE PARAFII

Na terenie parafii działały bractwa i stowarzyszenia. Działalność ich zmierza-ła do uświadomienia swym członkom potrzeby wprowadzenia oraz stosowania zasad katolickich w życiu prywatnym, rodzinnym i publicznym. Przez wspólną pracę integrowały i wychowywały wszystkich na świątłych członków Kościoła i narodu. Stowarzyszenia, podobnie jak bractwa, ożywiały ducha modlitwy, upo-wszechniały życie sakramentalne i propagowały nabożeństwa, które sprzyjały postępowi w życiu chrześcijańskim. Poza tym poprzez swoją działalność dążyły do wzrostu życia kulturalnego i patriotycznego. 11 marca 1927 r. z inicjatywy ks. proboszcza powstało Apostolstwo Modlitwy, które liczyło 391 członków, zaś 18 kwietnia zawiązało się bractwo „Rozkrzewiania Wiary” liczące 51 członków. Działo także w tym czasie Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej (SMP) liczące 78 członków, które później przekształciło się w Katolickie Stowarzyszenie Mło-dzieży (KSM)³². W 1929 r. SMP liczyło na terenie parafii jelenieckiej 163 człon-

²⁷ „Słowo Pomorskie” 27 X 1932, nr 248.

²⁸ AP B. SP w Tucholi, Sygn. 5. Organizacja starostwa i zasady urzędowania.

²⁹ „Słowo Pomorskie” 27 X 1932, nr 248.

³⁰ Zob. szerzej „Głos Tucholski” 5 XI 1932, nr 127; A. Węsierski, *Był tu Piłsudski, byli prezydenci Wojciechowski i Mościcki*, „Tygodnik Tucholski” 2013, nr 8.

³¹ M. Ollick, dz. cyt., s. 118.

³² *Diecezja chełmińska. Zarys historyczno-statystyczny*, dz. cyt., s. 692.

ków, z czego oddział żeński liczył 95 członkiń³³. 28 kwietnia 1929 r. na zebraniu w obecności 40 przybyłych dokonano wyboru nowego zarządu: Bolesław Czerwiński (prezes), Franciszek Muzolf (sekretarz), Jan Pliszka (skarbnik)³⁴.

W lutym 1927 r. z okazji kolejnej rocznicy koronacji Ojca Świętego Piusa XI, podobnie jak w innych parafiach dekanatu, odbyła się z inicjatywy ks. proboszcza J. Mazelli akademie na jego cześć. Na program złożyły się występy chóru kościelnego oraz deklamacje. Następnie proboszcz parafii wygłosił wykład o Ojcu Świętym. Na zakończenie zaśpiewano pieśń *Wszystkie nasze dzienne sprawy*³⁵.

Stowarzyszenia młodzieżowe działające przy parafii dostarczały publiczności pożytecznej i pouczającej zabawy. Dla przykładu w październiku 1930 r. miejscowe SMP wystawiło sztukę amatorską pt. *Pałka Madeja*³⁶. W kolejnym roku 19 kwietnia SMP przygotowało dla zebranych na sali Majewskiego w Kęsowie sztukę pt. *Niech żyje Kółko Rolnicze*, z którego czysty dochód przeznaczono na budowę nowego kościoła w Jeleńcu³⁷. Sztuka wyreżyserowana przez nauczyciela Władysława Drapiewskiego z Małego Mędromierza została bardzo ciepło odebrana przez publiczność i w związku z tym wystawiono ją ponownie 3 maja³⁸.

6 stycznia 1932 r. odbyło się w obecności ks. J. Mazelli walne zebranie KSM w Jeleńcu przy udziale 40 członków, którzy wybrali nowy zarząd w składzie: Józef Łęgowski (prezes), Alojzy Gwizdała (sekretarz), Józef Czapiewski (skarbnik)³⁹. W 1933 r. w skład zarządu KSM wchodził (oprócz opiekuna ks. J. Mazelli) następujący druhowie: Józef Łęgowski, Józef Czapiewski, Alojzy Gwizdała, zaś w skład KSMŻ: Adela Czapiewska, Jadwiga Kallas oraz Marta Miłka⁴⁰. Na początku 1935 r. na walnym zebraniu KSMŻ uchwalono założenie sekcji przysposobienia rolniczego oraz zorganizowanie przedstawienia religijnego w trakcie postu. Do zarządu weszły następujące panie: M. Miłka (prezes), J. Kallas (sekretarz), W. Czapiewska (zastępca), H. Wasilewska (skarbnik), H. Gwizdała (naczelnik) oraz J. Pacek (gospodyni)⁴¹. KSM w Jeleńcu skupiało młodzież z Jeleńca oraz przyległych miejscowości: Słupów i Kęsowa. Pod czułą opieką ks. J. Mazelli rozwijało się dynamicznie. Członkowie żywo włączali się w życie religijne parafii. Rozwijali także swoje zainteresowania w różnych kółkach zainteresowań.

³³ AP B. UWP w Toruniu, Sygn. 30055. Spis księży pracujących na niwie społecznej i mających wśród ludności szersze wpływy.

³⁴ AP B. SP w Tucholi, Sygn. 326. Tygodniowe sprawozdania sytuacyjne 1929.

³⁵ „Lud Pomorski” 1 III 1927, nr 25.

³⁶ „Słowo Pomorskie” 7 V 1930, nr 105.

³⁷ „Głos Tucholski” 18 IV 1931, nr 45.

³⁸ „Głos Tucholski” 2 V 1931, nr 51.

³⁹ AP B. SP w Tucholi, Sygn. 1569. Sprawozdanie Starosty Tucholskiego z ruchu politycznego i społecznego Nr. 3/5 za miesiąc styczeń 1932 r. do Wojewody Pomorskiego w Toruniu z 02.02.1932 r.

⁴⁰ AP B. SP w Tucholi, Sygn. 406. Stowarzyszenia 1932-1934.

⁴¹ „Słowo Pomorskie” 13 III 1935, nr 60.

Sprawa wychowania fizycznego była na porządku dziennym. Oddział żeński specjalizował się w gimnastyce, a ponadto członkowie sporo czasu poświęcali lekkoatletyce⁴².

Wzniośle i uroczysto obchodziła młodzież zrzeszona w KSMM swoje doroczne święto ku czci swojego patrona św. Stanisława Kostki. W listopadzie 1935 r. młodzież udała się na uroczyste nabożeństwo do kościoła, na którym własny chór wykonał pieśni religijne. Po południu druhowie ze sztandarem na czele wzięli udział w niesporach, po których udali się na akademię do salki parafialnej. Na program złożyło się przemówienie ks. asystenta radcy J. Mazelli pt. *Święty Stanisław Kostka wzorem młodzieży*, deklamacje, monologi oraz pieśni. Uroczystą akademię zakończono odśpiewaniem pieśni *Boże coś Polskę*⁴³.

Na początku stycznia 1936 r. na walnym zebraniu wybrano nowy zarząd KSMŻ w składzie: M. Miłka (prezes), W. Czapiewska (sekretarz), H. Wasilewska (skarbniczka), H. Gwizdała (naczelniczka) oraz M. Herman (gospodyni). Do Komisji Rewizyjnej weszły następujące drużyny: H. Głowczewska, W. Kotłęga, J. Pułkownik⁴⁴. Również w styczniu wybrano w salce parafialnej na walnym zebraniu pod przewodnictwem ks. asystenta J. Mazelli zarząd KSMM: A. Łęgowski (prezes), J. Teszka (sekretarz), B. Czaplewski (skarbnik), F. Milka (naczelnik) i B. Gierszewski (gospodarz)⁴⁵.

W skład zarządu KSMŻ w Jeleńcu w latach 1937 r. wchodziły następujące drużyny: M. Milka (prezeska), W. Czapiewska (sekretarka), A. Jeszke (skarbniczka – w 1938 r. jej miejsce zajęła Ludwika Jeszke⁴⁶). W 1937 r. w wyniku różnicy zdań nastąpił konflikt pomiędzy miejscowym organistą Teodorem Jeszke, a ks. proboszczem, w wyniku czego organista został zwolniony ze stanowiska. Po zwolnieniu zrozpaczony Teodor Jeszke wysłał do biskupa szereg listów, w których dopuścił się bluźnierstwa oraz groził, że zastrzeli ks. Mazellę oraz dopuścił się zniewagi duchownego, za co Sąd skazał organistę na jeden rok pozbawienia wolności, zaś Sąd Apelacyjny obniżył zasądzoną karę do ośmiu miesięcy pozbawienia wolności⁴⁷.

DZIAŁALNOŚĆ SPOŁECZNA I POLITYCZNA KAPŁANA

Ksiądz J. Mazella zasiadał w zarządzie powiatowym Pomorskiego Towarzystwa Rolniczego, a ponadto zaangażowany był w działalność miejscowego kółka rol-

⁴² „Głos Tucholski” 18 IV 1935, nr 47.

⁴³ „Słowo Pomorskie” 23 XI 1935, nr 271.

⁴⁴ „Głos Tucholski” 15 I 1936, nr 4.

⁴⁵ „Głos Tucholski” 18 I 1936, nr 5.

⁴⁶ AP B. SP w Tucholi, Sygn. 423. Katolickie stowarzyszenia młodzieży żeńskiej 1936-1938.

⁴⁷ „Gazeta Kaszubska” 14 XII 1937, nr 287.

niczego w Jeleńcu, którego był prezesem i które w 1927 r. liczyło 30 członków⁴⁸, dwa lata później 65⁴⁹, zaś w marcu 1930 r. 68 członków⁵⁰. Na styczniowym zebraniu w 1929 r. ksiądz wygłosił referat dotyczący hodowli trzody chlewnej i przy okazji zaprosił wszystkich obecnych na kurs hodowli trzody chlewnej do Tucholi pod koniec stycznia⁵¹. W styczniu 1930 r. w zebraniu Kółka Rolniczego uczestniczyło 28 osób. Oprócz spraw gospodarczych i bezrobocia poruszono sprawę zwołania zebrania wszystkich prezesów organizacji społecznych Jeleńcza celem przedyskutowania programu 10-lecia powrotu Pomorza do Polski⁵². Starając się podnieść stan kultury rolnej, kółko zorganizowało 30 października 1930 r. kurs sadzenia drzewek owocowych, zaś na wiosnę następnego roku zamierzało urządzić kurs ogrodniczy dla swoich członków⁵³. Na zebraniu kółka w dniu 12 lipca 1931 r. ksiądz w obecności 53 osób wygłosił referat o tępieniu ostu⁵⁴. W grudniu 1932 r. rozmawiano na temat ubezpieczeń od ognia oraz bolączek rolnictwa⁵⁵.

W październiku 1931 r. z inicjatywy ks. proboszcza utworzono komitet parafialny niesienia pomocy bezrobotnym. W skład komitetu oprócz księdza Mazelli weszli wójt Kallas oraz miejscowi nauczyciele. Uchwalono, by zbierać dobrowolne datki w gotówce i naturze celem niesienia pomocy bezrobotnym w porze zimowej⁵⁶.

Na marcowe zebranie w 1932 r. kółka przybyło 50 osób. Referat o uprawie łąk i ról wygłosił dyrektor Szkoły Rolniczej inż. Piechociński z Pawłowa⁵⁷. 15 maja 1933 r. na zebraniu kółka przy udziale 25 osób rozmawiano po raz kolejny na temat tępienia ostu, zaraźliwych chorób u bydła i trzody chlewnej oraz zwalczania tzw. raka ziemniaczanego⁵⁸. W 1934 r. Kółko Rolnicze w Jeleńcu pracowało w następującym składzie zarządu: ks. Jan Mazella (prezes), Antoni Wenda (zastępca), Jan Piszczka (sekretarz), Józef Gwizdała (skarbnik). Miejscem zebrań zarządu i członków była salka parafialna⁵⁹.

⁴⁸ AP B. SP w Tucholi, Sygn. 405. Stowarzyszenia związku stowarzyszeń. Wykaz znajdujących się w powiecie Towarzystw Rolniczych Pomorskiego Towarzystwa Rolniczego.

⁴⁹ AP B. UWP w Toruniu, Sygn. 3153. Spis księży pracujących na niwie społecznej i mających znaczne wpływy wśród społeczeństwa.

⁵⁰ AP B. KPPP w Tucholi, Sygn. 15. BBWR 1929, 1930. Wykaz placówek Towarzystw Rolniczych w powiecie; Por. AP B. SP w Tucholi, Sygn. 416. Stowarzyszenia gospodarce – informacje 1930-1934. Placówki lokalne Pomorskiego Towarzystwa Rolniczego według stanu na 1.03.1930 r.

⁵¹ AP B. SP w Tucholi, Sygn. 326. Tygodniowe sprawozdania sytuacyjne 1929.

⁵² AP B. SP Tucholi, Sygn. 1482. Sprawozdania tygodniowe (1921-1928, 1937-1938-1939).

⁵³ „Głos Tucholski” 6 XI 1930, nr 99.

⁵⁴ „Głos Tucholski” 25 VII 1931, nr 85.

⁵⁵ AP B. SP w Tucholi, Sygn. 328. Sprawozdania sytuacyjne 1933 r.

⁵⁶ „Głos Tucholski” 13 X 1931, nr 119.

⁵⁷ AP B. SP w Tucholi, Sygn. 1567. Sprawozdanie sytuacyjne o ruchu politycznym i społecznym i mniejszościowym KPPP w Tucholi Nr. dz. 894/12 z 1.04.1932 r., „Głos Tucholski” 19 III 1932, nr 31.

⁵⁸ AP B. SP w Tucholi, Sygn. 328. Sprawozdania sytuacyjne 1933 r.

⁵⁹ AP B. SP w Tucholi, Sygn. 417. Ewidencja polskich stowarzyszeń 1933-1934.

Głęboki patriotyzm księdza Jana Mazelli wyniesiony z domu rodzinnego i ukształtowany w czasie jego działalności w okresie zaborów na rzecz polskości niezłomnie trwał w okresie międzywojennym. Brał aktywny udział w obchodach święta 3 Maja⁶⁰, obchodach kolejnych rocznic „Cudu nad Wisłą” i innych świętach oraz rocznicach ważnych dla Polaków, obchodzonych w międzywojniu. Wyjątkiem były imieniny Józefa Piłsudskiego przypadające na 19 marca⁶¹. Kreśląc skalę udziału duchowieństwa w obchodach imienin Józefa Piłsudskiego warto przynajmniej zasygnalizować jego opór lub bierną postawę względem tejże uroczystości, wynikający z jego predylekcji politycznych po stronie endecji. Na terenie powiatu tucholskiego opór ten nie przybierał bardzo skrajnych form, jak miało to miejsce w innych powiatach pomorskich⁶².

Ksiądz Jan Mazella był aktywnym działaczem Stronnictwa Narodowego, największej partii opozycyjnej względem sanacji w dwudziestoleciu międzywojennym, które na terenie powiatu posiadało wielu zdeklarowanych zwolenników, jednak bez oficjalnych struktur organizacyjnych⁶³. Oprócz znacznych wpływów wśród organizacji i stowarzyszeń partia miała wielu sympatyków pośród posiadającego ogromny autorytet duchowieństwa powiatu. Za przykład może tutaj posłużyć osoba ks. proboszcza Józefa Rozentretera z Cekcyzna⁶⁴. Sympatykiem SN był ks. proboszcz Ignacy Nawacki i wikary Erhard Staniszewski ze Śliwic⁶⁵, podobnie jak ks. proboszcz Paweł Nagórski, ks. Aleksander Brząkała⁶⁶, ks. administrator Władysław Homa z Wielkiego Mędromierza, ks. administrator Tadeusz Andrzejewski⁶⁷.

Dopiero za sprawą ks. J. Mazelli dnia 12 kwietnia 1932 r. odbyło się w hotelu du Nord w Tucholi zebranie organizacyjne komitetu powiatowego Stronnictwa Narodowego. W zebraniu uczestniczyło 80 osób, a wśród nich zacytowani goście: ks. senator F. Bolt, poseł J. Mazur i sekretarz generalny SN F. Sołtysiak z Torunia.

⁶⁰ A. Węsierski, *Udział duchowieństwa katolickiego w obchodach 3 Maja w okresie międzywojennym na przykładzie powiatu tucholskiego i chojnickiego*, „Studia Pelplińskie” 2012, t. 45, s. 91-95; tenże, *Szkice z dziejów Tucholi i powiatu w dwudziestoleciu międzywojennym...*, dz. cyt., s. 66-71.

⁶¹ Zob. szerzej tenże, *Obchody świąt i rocznic narodowych w powiecie tucholskim w latach 1920-1939*, Tuchola 2012.

⁶² Tenże, *Predylekcje polityczne a formy oporu pomorskiego duchowieństwa wobec obchodów imienin Marszałka Józefa Piłsudskiego w latach 1933-1935*, „Studia Pelplińskie” 2013, t. 46, s. 251-260.

⁶³ AP B. SP w Tucholi, Sygn. 1523. Sprawozdanie Starosty Powiatowego w Tucholi Nr. 50/tjn.1932 r. do UWP w Toruniu z 29.10.1932 r. zawierające informacje dotyczące działalności SN.

⁶⁴ A. Węsierski, *Obchody świąt i rocznic narodowych w powiecie tucholskim...*, dz. cyt., s. 108

⁶⁵ Tenże, *Dzieje parafii św. Katarzyny w Śliwicach w okresie międzywojennym...*, dz. cyt., s. 104.

⁶⁶ AP B. SP w Tucholi, Sygn. 240. Sprawy wyznaniowe. Arkusze ewidencyjne księży powiatu tucholskiego.

⁶⁷ AP B. SP w Tucholi, Sygn. 1477. Pismo Nr. 130 tjn. Starosty Powiatowego w Tucholi do UWP w Toruniu z 9.10.1935 r. zawierające odręcznie napisane opinie o księżach katolickich z terenu powiatu tucholskiego.

W skład Zarządu Powiatowego SN z siedzibą w Jeleńcu wybrano następujące osoby: ks. proboszcz Jan Mazella z Jeleńca (prezes), Edmund Kaźmierski – rolnik z Wełpina (sekretarz), Czesław Pacer (skarbnik). Jeszcze w tym samym dniu w sali Browaru doszło do zebrania założycielskiego SN, które zwołał Czesław Pacer. Przybyło na nie ok. 300 osób, w tym 20 kobiet. Na zebraniu założono lokalną placówkę endecką w Tucholi, do której zapisało się 35 członków. Do zarządu koła weszli: Edward Szpitter – właściciel fabryki maszyn z Tucholi (prezes), Konstanty Szatkowski (zastępca), Stanisław Maćkowski – kupiec z Tucholi (sekretarz), Stanisław Zaremba – pomocnik kupiecki z Tucholi (skarbnik)⁶⁸. Kilka dni po założeniu koła w Tucholi powstały inne placówki na terenie powiatu. Na początku 1936 r. działało 16 kół SN⁶⁹.

Ksiądz jako prezes powiatowy SN zorganizował 4 października 1936 r. zjazd delegatów kół endeckich z powiatów: sępoleńskiego, chojnickiego i tucholskiego. Ogółem przybyło 600 osób z 20 kół, a wśród nich wielu duchownych. Kazanie okolicznościowe ks. proboszcza J. Mazelli w kościele tucholskim odbiło się szerokim echem po ziemi pomorskiej⁷⁰. Rozpoczął je i zakończył słowami pieśni konfederatów barskich: „Morze się burzy, ziemia się wali, miesza się niebo, powietrze, niech się świat cały na nas obali – wzruszy nas, ale nie zetrze”. W trakcie swojego kazania wskazał na ważne zadania etyczne, jakie ma do spełnienia SN wobec panoszącego się komunizmu i bezbożnictwa⁷¹. Czcigodny kaznodzieja skierował swoją uwagę na biedę i niesprawiedliwość społeczną w Polsce. Na zakończenie kazania duszpasterz dodał: „Kto walczy z Bogiem, walczy z nami”. Po nabożeństwie na rynku uformował się pochód, który podążył ulicami udekorowanymi flagami i emblematami narodowymi pod figurę Matki Boskiej Królowej Korony Polskiej, gdzie u jej stóp złożono wieniec na cześć poległych bohaterów w obronie ojczyzny. Po oddaniu hołdu pochód ruszył z powrotem, kierując się na boisko „Sokoła”. W czasie przemarszu owacyjnie witano delegatów, rzucając w ich stronę z wielu okien kwiaty. Pochodowi towarzyszyły także entuzjastyczne okrzyki kierowane w stronę liderów SN: „Niech żyje Roman Dmowski”, „Niech żyje Józef Haller”, „Niech żyje Polska narodowa” oraz potępiające ówczesne rządy typu: „Precz z sanacją”. Po przybyciu na boisko „Sokoła” rozpoczął się wiec polityczny z wystąpieniami przybyłych delegatów i gości z poszczególnych kół

⁶⁸ AP B. SP w Tucholi, Sygn. 1567. Sprawozdanie Posterunku Policji Państwowej w Tucholi L. dz. 1478/32 do Komendanta Powiatowego Policji Państwowej z 12.04.1932 r. Zebranie organizacyjne SN; Sprawozdanie sytuacyjne Nr. B. 3/17 z ruchu politycznego, społecznego i mniejszości narodowych za miesiąc kwiecień z 2.05.1932 r.; A. Węsierski, *Był tu Piłsudski, byli prezydenci...*, dz. cyt.

⁶⁹ AP B. UWP w Toruniu, Sygn. 4596. Sprawozdania sytuacyjne wojewody pomorskiego 1935, 1936; Por. „Pielgrzym” 1 II 1936, nr 14.

⁷⁰ AP B. SP w Tucholi, Sygn. 1569. Sprawozdanie KPPP w Tucholi Nr. sprawy B. 3/a/46/36 do Starosty Powiatowego w Tucholi z 5.10.1936 r. dotyczące zjazdu SN w Tucholi.

⁷¹ „Głos Tucholski” 8 X 1936, nr 106.

powiatowych⁷². Zebrani na zjeździe w stolicy Borów Tucholskich uchwalili jednogłośnie, aby wysłać telegram hołdowniczy ikonie endecji Romanowi Dmowskiemu. Na zakończenie przybyłych gości poczęstowano bezpłatnym obiadem żołnierskim⁷³.

Zjazd niewątpliwie wpłynął na wzrost nastrojów proendeckich i sympatii, żeby nie rzec euforii wobec tej partii⁷⁴. Oprócz działalności w lokalnych strukturach endecji ks. J. Mazella wchodził w skład zarządu placówki Towarzystwa Wojaków i Powstańców ks. J. Wryczy powstałej w Jeleńcu⁷⁵.

PODSUMOWANIE

Ksiądz radca Jan Mazella to kolejny wybitny duchowny, patriota, społecznik i działacz polityczny. W czasach zaboru pruskiego budził świadomość narodową, działając aktywnie w polskich organizacjach kulturalno-oświatowych i gospodarczych broniących polskiego stanu posiadania. Niemalże od samego początku posługi kapłańskiej opiekował się kółkami rolniczymi, które stanowiły jedną z form walki ekonomicznej z pruskim zaborcą. Odważnie i śmiało manifestowany patriotyzm oraz niezłomna postawa księdza w obronie polskości naraziła go na prześladowania i szykany. W dniu plebiscytu (11 lipca 1920 r.), za wywieszenie polskich flag, został dotkliwie znieważony i pobity.

W 1926 r. zostaje proboszczem parafii jelenieckiej, gdzie dzięki swoim zdolnościom organizacyjnym udaje mu się wznieść w ciągu dwóch lat nowy Dom Boży. Oprócz pracy na niwie społecznej nie zaniedbuje swoich obowiązków duszpasterskich. Prężnie działają w jego parafii stowarzyszenia młodzieżowe należące do Akcji Katolickiej.

Głęboko zakorzeniony patriotyzm kapłana w wolnej ojczyźnie przejawia się w rzetelnej pracy na rzecz rodzimego środowiska oraz poprzez aktywny udział w obchodach świąt i rocznic narodowych.

Na polu politycznym dzięki jego zaangażowaniu powstają na terenie powiatu struktury endecji, największej partii opozycyjnej względem sanacji w dwudziestoleciu międzywojennym. Starosta Jerzy Hryniewski w swoim sprawozdaniu do UWP w Toruniu dotyczącym działalności SN podkreślał: „Zasadniczo zarząd powiatowy opiera się prawie wyłącznie na ks. Mazelli, który jako człowiek ener-

⁷² AP B. SP w Tucholi, Sygn. 1569. Sprawozdanie KPPP w Tucholi Nr. sprawy B. 3/a/46/36 do Starosty Powiatowego w Tucholi z 5.10.1936 r. dotyczące zjazdu SN w Tucholi.

⁷³ „Głos Tucholski” 8 X 1936, nr 106.

⁷⁴ AP B. SP w Tucholi, Sygn. 1569. Miesięczne sprawozdanie sytuacyjne Starosty Tucholskiego Nr. B. 2/64 za miesiąc październik 1936 r. z ruchu politycznego, narodowościowego, wyznaniowego i prasowego do UWP w Toruniu z 3.10.1936 r.

⁷⁵ „Głos Tucholski” 28 V 1932, nr 59.

giczny, zdolny i zapobiegliwy, oraz posiadający wpływy jako ksiądz wśród duchowieństwa i jako członek Sejmiku wśród społeczeństwa potrafił pracę organizacyjną ożywić i wciągnąć szereg osób w szeregi SN⁷⁶.

Po zajęciu na początku września powiatu tucholskiego przez wojska niemieckie przystąpiono do eksterminacji ludności polskiej w bezwzględny sposób. Za najbardziej niebezpiecznych politycznie Niemcy uważali członków przedwojennych organizacji i związków patriotyczno-politycznych. Uznano za nie między innymi: Stronictwo Narodowe, Polski Związek Zachodni, ZHP, Akcję Katolicką i wiele innych organizacji. Ksiądz Jan Mazella zdawał sobie z tego sprawę, ale pomimo tego nie opuścił swoich parafian.

W połowie października 1939 r. został aresztowany na swojej plebanii wraz z organistą przez żołnierzy Wehrmachtu i przewieziony do Zakładu św. Anny w Kamieniu, a następnie do obozu w Radzimi nadzorowanym przez Selbstschutz. Niemcy nie potrafili mu zapomnieć pomorskiego patriotyzmu oraz przynależności do Stronictwa Narodowego. Dlatego jego pobyt w obozie należał do szczególnie dotkliwych. Zmuszano go do ciężkiej pracy fizycznej, poniżano i znieważano. Był wielokrotnie wyprowadzany z celi i w bestialski sposób bity oraz torturowany. Zginął w listopadzie 1939 r. zakatowany na śmierć⁷⁷.

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Archiwum Państwowe w Bydgoszczy. Starostwo Powiatowe w Tucholi

AP B. SP w Tucholi, Sygn. 5. Organizacja starostwa i zasady urzędowania.

AP B. SP w Tucholi, Sygn. 98. Spis duchownych rzymskokatolickich powiatu /miasta/ tucholskiego.

AP B, SP w Tucholi, Sygn. 240. Sprawy wyznaniowe 1936.

AP B. SP w Tucholi, Sygn. 243. Sprawy wyznaniowe 1938-1939.

AP B. SP w Tucholi, Sygn. 326. Tygodniowe sprawozdania sytuacyjne 1929.

AP B. SP w Tucholi, Sygn. 328. Sprawozdania sytuacyjne 1933 r.

AP B. SP w Tucholi, Sygn. 334. Obchody i uroczystości 1928-1939.

AP B. SP w Tucholi, Sygn. 405. Stowarzyszenia związek stowarzyszeń. Wykaz znajdujących się w powiecie Towarzystw Rolniczych Pomorskiego Towarzystwa Rolniczego.

⁷⁶ AP B. SP w Tucholi, Sygn. 1523. Sprawozdanie Komendy Policji Państwowej Powiatu Tucholskiego Nr. 72/32 tjn. Starosty Powiatowego w Tucholi 27.10.1932 r.; Sprawozdanie Starosty Powiatowego w Tucholi Nr. 50/tjn.1932 r. do UWP w Toruniu z 29.10.1932 r. zawierające informacje dotyczące działalności SN.

⁷⁷ M. Ollick, *Wybitni, Niepospolici, Zasłużeni...*, dz. cyt., s. 119; W. Kozłowski, *Tucholskie wsie*, dz. cyt., s. 189.

AP B. SP w Tucholi, Sygn. 406. Stowarzyszenia 1932-1934.

AP B. SP w Tucholi, Sygn. 416. Stowarzyszenia gospodarcze – informacje 1930-1934. Placówki lokalne Pomorskiego Towarzystwa Rolniczego według stanu na 1.03.1930 r.

AP B. SP w Tucholi, Sygn. 417. Ewidencja polskich stowarzyszeń 1933-1934.

AP B. SP w Tucholi, Sygn. 423. Katolickie stowarzyszenia młodzieży żeńskiej 1936-1938.

AP B. SP w Tucholi, Sygn. 1477. Pismo Nr. 130 tjn. Starosty Powiatowego w Tucholi do UWP w Toruniu z 9.10.1935 r. zawierające odręcznie napisane opinie o księżach katolickich z terenu powiatu tucholskiego.

AP B. SP w Tucholi, Sygn. 1523. Sprawozdanie Starosty Powiatowego w Tucholi

APB. SP w Tucholi, Sygn. 1567. Sprawozdanie sytuacyjne o ruchu politycznym i społecznym i mniejszościowym KPPP w Tucholi.

AP B. SP w Tucholi, Sygn. 1569. Sprawozdanie Starosty Tucholskiego z ruchu politycznego i społecznego Nr. 3/5 za miesiąc styczeń 1932 r. do Wojewody Pomorskiego w Toruniu z 2.02.1932 r.

Archiwum Państwowe w Bydgoszczy. Wydział Wojewódzki Pomorski w Toruniu

AP B. UWP w Toruniu, Sygn. 3153. Statystyka duchowieństwa katolickiego.

AP B. UWP w Toruniu, Sygn. 3811. Probostwo katolickie w Jeleńcu 1929-1931.

AP B. UWP w Toruniu, Sygn. 4596. Sprawozdania sytuacyjne wojewody pomorskiego 1935, 1936.

AP B. UWP w Toruniu, Sygn. 30055. Spis księży pracujących na niwie społecznej i mających wśród ludności szersze wpływy.

Archiwum Państwowe w Bydgoszczy. Komenda Powiatowa Policji Państwowej w Tucholi

AP B. KPPP w Tucholi, Sygn. 15. BBWR 1929, 1930. Wykaz placówek Towarzystw Rolniczych w powiecie.

AP B. KPP P w Tucholi, Sygn. 42. Mniejszość niemiecka 1923-1933.

Prasa

„Echo Borów Tucholskich” 1 VIII 1928, nr 71; „Echo Borów Tucholskich” 27 VI 1929, nr 74; „Echo Borów Tucholskich” 14 IX 1929, nr 108; „Echo Borów Tucholskich” 14 IV 1931, nr 43.

„Gazeta Kaszubska” 14 XII 1937, nr 287.

„Głos Tucholski” 25 VII 1931, nr 85; „Głos Tucholski” 6 XI 1930, nr 99; „Głos Tucholski” 11 IV 1931, nr 42; „Głos Tucholski” 18 IV 1931, nr 45; „Głos Tucholski” 2 V 1931, nr 51; „Głos Tucholski” 18 VIII 1931, nr 95; „Głos Tucholski”

13 X 1931, nr 119 „Głos Tucholski” 28 XI 1931, nr 139; „Głos Tucholski” 28 V 1932, nr 59 „Głos Tucholski” 5 XI 1932, nr 127; „Głos Tucholski” 18 IV 1935, nr 47; „Głos Tucholski” 15 I 1936, nr 4; „Głos Tucholski” 18 I 1936, nr 5; „Głos Tucholski” 8 X 1936, nr 106.

„Lud Pomorski” 1 III 1927, nr 25.

„Pielgrzym” 25 XI 1926, nr 141.

„Słowo Pomorskie” 7 V 1930, nr 105; „Słowo Pomorskie” 27 X 1932, nr 248; „Słowo Pomorskie” 13 III 1935, nr 60; „Słowo Pomorskie” 23 XI 1935, nr 271.

Literatura

Diecezja chełmińska. Zarys historyczno-statystyczny, Pelplin 1928.

Kozłowski W., *Tucholskie wsie*, Tuchola 2009.

Mross H., *Słownik biograficzny kapłanów diecezji chełmińskiej wyświęconych w latach 1821-1920*, Pelplin 1995.

Ollick M., *Wybitni, Niepospolici, Zasłużeni. Znani i nieznan, czasem zapomniani przedstawiciele regionu*, Tuchola 2004.

Szulist W., *Przeszłość obecnych obszarów diecezji pelplińskiej 1920-1939*, t. 3, Pelplin 2009.

Walkusz J., *Duchowieństwo katolickie diecezji chełmińskiej 1918-1939*, Pelplin 1992.

Węsierski A., *Dzieje parafii św. Katarzyny w Śliwicach w okresie międzywojennym (1920-1939)*, Śliwice 2011.

Węsierski A., *Obchody świąt i rocznic narodowych w powiecie tucholskim w latach 1920-1939*, Tuchola 2012.

Węsierski A., *Wykaz rzymskokatolickich beneficjów parafialnych województwa pomorskiego z 1925 roku*, „Studia Pelplińskie” 2012, t. 45.

Węsierski A., *Udział duchowieństwa katolickiego w obchodach 3 Maja w okresie międzywojennym na przykładzie powiatu tucholskiego i chojnickiego*, „Studia Pelplińskie” 2012, t. 45.

Węsierski A., *Był tu Piłsudski, byli prezydenci Wojciechowski i Mościcki*, „Tygodnik Tucholski” 2013, nr 8.

Węsierski A., *Predylekcje polityczne a formy oporu pomorskiego duchowieństwa wobec obchodów imienin Marszałka Józefa Piłsudskiego w latach 1933-1935*, „Studia Pelplińskie” 2013, t. 46.

Węsierski A., *Szkice z dziejów Tucholi i powiatu w dwudziestolecu międzywojennym*, Bydgoszcz 2013.

Streszczenie

Ks. Jan Mazella (1883-1939) już w okresie zaborów, pracując na polu społecznym, dał się poznać jako gorący patriota i obrońca polskości. Z tego powodu był przedmiotem szykan i napadów ze strony Niemców. W 1926 r. został proboszczem parafii jelenieckiej (pow. tucholski). Posiadając bogate doświadczenie w pracy organizatorskiej, wybudował tutaj piękną świątynię. W czasie pobytu w Jeleńcu nadal aktywnie działał na polu społecznym, religijnym i politycznym. Organizował obchody świąt i rocznic narodowych. Opiekował się stowarzyszeniami religijnymi działającymi na terenie parafii.

Ks. radca Jan Mazella był także aktywnym działaczem endeckim, przyczyniając się do rozbudowy i wzmocnienia struktur Stronnictwa Narodowego w powiecie tucholskim. Zginął z rąk okupanta w listopadzie 1939 r. zakatowany na śmierć.

Słowa kluczowe: *Jan Mazella, Tuchola, parafia Jeleńc, ruch narodowy*

Summary

Rev. Jan Mazella (1883-1939)

Father Jan Mazella (1883-1993) was a prominent patriotic activist already in the time of the partitions of Poland and his main field of interest was the social work. This caused much hostility from the German authorities. Father Mazella was nominated the parish priest in Jeleńc (in Tuchola district) in 1926. He made use of his organisation skills to build the splendid church building. As a local parish priest he devoted himself to social and pastoral work. He organised various patriotic events and was a chaplain to various catholic societies present in the parish.

Father Mazella also played an active part in the Polish national movement and he contributed to the growth of this party in the Tuchola area. He was murdered by the Nazis in November 1939 beaten to death.

Keywords: *Jan Mazella, Tuchola, Jeleńc parish, national movement*